

Formeringen av ett ungt forskarutbildningsämne inom utbildningsvetenskap – 112 avhandlingar inom Pedagogiskt arbete

Gudrun Svedberg

Umeå universitet, Statsvetenskapliga institutionen, Centrum för skolledarutveckling

Lena Granstedt

Umeå universitet, Institutionen för språkstudier

ABSTRACT

År 2000 inrättas forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete som en del i ett större initiativ för att stärka utbildningsvetenskaplig forskning. Detta för att utveckla lärarutbildningens forskningsbas och öka forskningens relevans för skolutveckling. Genom en granskning av de första 112 avhandlingarna i Pedagogiskt arbete bidrar denna artikel med kunskap om vad som blivit av det nya forskarutbildningsämnet. Begreppet kunskapsintresse har varit vägledande för utformandet av studien och för att fastställa avhandlingarnas kunskapsintressen har deras innehållsliga inriktningar och teoretiska traditioner identifierats. Resultatet visar att inom forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete söks framför allt kunskap om den pedagogiska praktiken och dess aktörer. Fokus ligger på hur lärare och elever i grundskolan och gymnasieskolan beskriver skolverksamheten, hur skolämnen utvecklas och hur etiska relationer kommer till uttryck. I mindre grad söks kunskap om undervisningspraktiken. Analysen visar även att det finns en stor teoretisk pluralism inom Pedagogiskt arbete och majoriteten av avhandlingarna befinner sig inom den tolkande traditionen. Forskning i samverkan med skolans aktörer har varit ett av målen med Pedagogiskt arbete och majoriteten av avhandlingarna visar också på olika grader av samverkan. Dock kan endast ett fåtal av studierna betecknas som interaktiv forskning.

INLEDNING OCH SYFTE

När lärarutbildningen utvecklades från att vara en yrkesutbildning till att bli en universitetsutbildning blev det tydligt att den forskning som fanns inom

Detta verk är en öppet tillgänglig artikel publicerad under licensen [Creative Commons Erkännande-IngaBearingar 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

© 2023 [Gudrun Svedberg, Lena Granstedt]

ISSN: 1401-6788

DOI: <https://doi.org/10.15626/pfsvol.nr.artikelnr>

området inte täckte de nya behoven. Ett av skälen till den begränsade forskningen var lärarutbildningens tvärvetenskaplighet, som inte gav direkt tillträde till befintliga vetenskapsområden. Inte heller pedagogik som forskningsområde kunde omfatta hela den komplexitet som skolans och lärarutbildningens frågor omfattar (jfr Hultman & Martinsson, 2018). Den bristande forskningsbasen föranledde livliga akademiska diskussioner och politiska initiativ på olika nivåer. Ett av flera resultat blev det nya forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete, vilket förenklade för praktiserande lärare och lärarutbildare att söka sig till forskarutbildning. Konturerna kring det nya forskarutbildningsämnet var inledningsvis tämligen vaga och gavs tillåtelse att framträda allt eftersom.

Så här två decennier efter inrättandet av forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete är det angeläget att undersöka och beskriva hur Pedagogiskt arbete formerats genom de avhandlingsprojekt som tagit form. Syftet med denna artikel är att visa vilka kunskapsintressen forskarutbildningsämnet omfattar. Detta görs genom en analys av de första 112 avhandlingarnas 1) innehållsliga inriktningar och 2) teoretiska traditioner. Denna artikel argumenterar således för att detta sammantaget synliggör forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbetes kunskapsintressen. För att placera in studien i en kontext har ett delsyfte dessutom varit att 3) kartlägga vilka utbildningsverksamheter som stått i fokus och vilka röster som blivit hörda i avhandlingsstudierna.

BAKGRUND

I mitten av 1990-talet genomfördes en översyn av svensk lärarutbildning i vilken lärarutbildningens (svaga) vetenskapliga förankring och förhållande till skolutveckling granskades. Införandet av en målstyrd skola hade rest ökade förväntningar på att lärare själva skulle organisera och leda arbetet i skolan. Detta blev ett av argumenten för en reformerad lärarutbildning i vilken "seminarietraditionen" skulle överges till förmån för en "universitets-tradition" (jfr Vetenskapsrådet, 2006). Policyinitiativen för att forskningsbasera den svenska lärarutbildningen och skolan blev därefter många och har handlat om såväl indirekta som direkta initiativ (Sundberg & Adolfsson, 2015). När 2010-års skollag fastslår att utbildning ska vila på vetenskaplig grund har detta föregåtts av Lärarutbildningskommitténs (LUK:s) förslag till nationell forskningsstrategi för att stärka den vetenskapliga basen för både lärarutbildning och pedagogisk yrkesverksamhet (SOU 1999:63), tätt följd av propositionen *En förnyad lärarutbildning* (Prop.1999/2000:135). Pedagogiskt arbete omnämns i LUK:s slutbetänkande som förslag till nytt forskningsområde och forskarutbildningsämne (SOU 1999:63) och år 2000 inrättas det nya forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete.

Intentionerna var att Pedagogiskt arbete på sikt skulle bidra till lärarutbildningens forskningsbas, öka forskningens relevans för skolans och förskolans pedagoger och leda till en skolutveckling vilande på vetenskaplig grund (Erixon & Kallos, 2005). Pedagogiskt arbete kunde därmed bli ett svar på den kritik som under en längre tid riktats mot befintlig skolforskning. Denna ansågs inte ge verksamma pedagoger de verktyg de behövde (Orlenius & Strömberg, 2014) och inte i tillräcklig grad ta hänsyn till skolarbetets villkor och förutsättningar (Carlgren, 1999, 2006). Det nya forskarutbildningsämnet skulle ge lärare tillträde till forskarutbildning och därigenom leda till forskning med utgångspunkt i frågor hämtade i och med relevans för skolans praktik (Arreman, 2002; Vinterek, 2002). Att inte enbart göra utbildade lärare behöriga till forskarutbildning i Pedagogiskt arbete utan dessutom göra lärarerfarenhet till ett behörighetskrav för forskarutbildningen diskuterades som ett sätt att stärka banden mellan forskning och den praktiska verksamheten i skolan. Annorlunda uttryckt, göra skolans och lärarutbildningens röst hörd i forskningen och forskningens röst hörd i skolan och lärarutbildningen.

En utveckling i denna riktning pågick parallellt på flera lärosäten (Hultman & Martinsson, 2018; Umeå universitet, 2000) och forskarutbildningsämnet inrättades med liknande ambitioner, även om definitionen av Pedagogiskt arbete kunde skilja sig åt. Umeå universitets första studieplan för forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete är ett exempel på hur forskarutbildningen och dess forskning beskrevs:

[...] skall bidra till ökad vetenskapligt baserad kunskap och teoribildning om kunskapsbildning, pedagogiskt yrkesverksammas arbete, elevers inläring och socialisation och hur dessa processer är relaterade till och formade av de ekonomiska, politiska och sociala sammanhang av vilka de är en del. (Umeå universitet, 2000)

På majoriteten av lärosäten fastställdes lärarexamen och pedagogisk yrkeserfarenhet som ett av de särskilda behörighetskraven. Linköpings universitet utgjorde ett undantag som inte krävde detta. Styrning i form av särskilda behörighetskrav och styrdokument avspeglar således de intentioner som legat till grund för det nya forskarutbildningsämnet, vilket glapp som avses att fyllas och således vad för slags kunskap som förväntas utvecklas inom Pedagogiskt arbete.

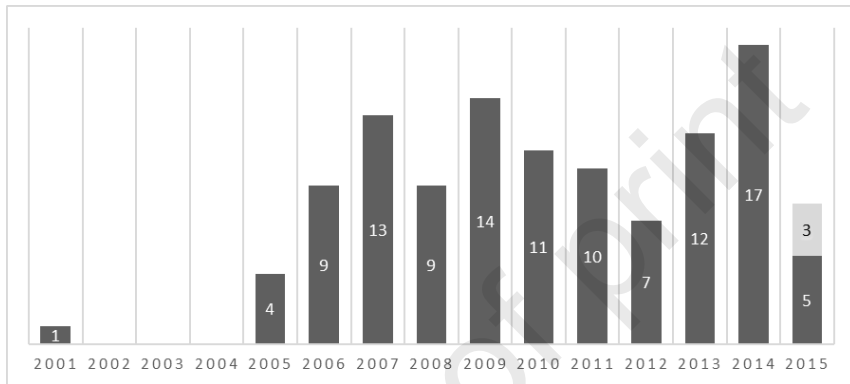
Etablerandet av ett nytt forskarutbildningsämne

Vid millennieskiftet inrättades det nya forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete och även en nationell forskarskola i Pedagogiskt arbete, med säte vid Umeå universitet. Under de efterföljande 15 åren, fram till och med maj 2015 lades 112 avhandlingar fram av doktorander antagna vid 11 olika lärosäten¹. Det är dessa avhandlingar som ingår i föreliggande studie. Vilket fäste forskar-

utbildningsämnet fick bland dessa lärosäten varierar dock. Exempelvis har 83% av avhandlingarna sin hemadress vid något av lärosätena Umeå universitet, Karlstads universitet, Göteborgs universitet eller Linköpings universitet. Av figur 1 framgår hur de 112 avhandlingarnas publicering fördelats över perioden.

Figur 1.

Antal avhandlingar publicerade per år inom Pedagogiskt arbete²

De tre avhandlingar som markerats med ljusgrå färg i stapeldiagrammet (Figur 1) ingick således inte i studien. Allra flest avhandlingar fick sitt godkännande 2014 och den genomsnittliga "produktionen" av avhandlingar mellan 2005 och 2015 är 12 stycken per år. Till bakgrundsuppgifterna kan även nämnas att de första 112 avhandlingarna har övervägande kvinnliga författare (82 st.), är monografier (93 st.) och är skrivna på svenska (84 st.).

TIDIGARE UTBILDNINGSVETENSKAPLIG FORSKNING

Begreppet utbildningsvetenskap är omdiskuterat med oprecisa avgränsningar och har getts varierande betydelse inom svensk policy och forskning (Kallos, 2009). Utbildningsvetenskap tycks dock ofta förstås som ett samlingsbegrepp innefattande olika inriktningar av forskning om utbildning (Fransson & Lundgren, 2003). Mot denna bakgrund görs här endast en översiktlig orientering inom fältet, framför allt gällande forskningsöversikter om och kartläggningar av utbildningsvetenskaplig forskning. I en forskningsöversikt gällande 60-talets forskning inom området utbildning framgår att denna företrädesvis haft ett ämnesteoritiskt perspektiv och mer specifikt rört utbildningsverksamheternas innehåll, styrdokument för vissa skolämnen samt läromedel (Liberg, 2006). Sedan 70-talet har forskningen utvecklats mot att i

högre grad utgå från den praktisk-pedagogiska verksamheten med fokus på vilka innehåll som skapas och hur de skapas. Dessa studier har exempelvis utförts av forskare i samarbete med verksamma pedagoger i aktionsforskningsprojekt och på det viset utvecklat ett inifrånperspektiv. Aktörernas, både pedagogers och förskolebarns och elevers, meningsskapande har stått i centrum och forskningen har visat på den praktisk-pedagogiska verksamhetens komplexitet. "Bilderna av en individ som sitter och lär in eller en enskild individ som ska fyllas med ett innehåll krackelerar", skriver Liberg (2006 s.182). Aktörer har också inkluderat föräldrar, kamrater på fritiden, rektor och annan personal på skolan. Även kategorier som kön, klass och etnicitet har fördjupats inom denna forskning, men kan ändå sägas vara relativt sparsam (Tallberg Broman, 2002). Men det är framför allt det mer perifera, det vill säga de ramar som omger utbildningsverksamheterna, som legat i fokus för forskningen snarare än själva undervisningsverksamheten och lärarnas pedagogiska uppgifter (Carlgen, 2006; Liberg, 2006).

I likhet med föreliggande studie har Eklund (1995) granskat innehåll och forskningsmönster i 124 svenska doktorsavhandlingar inom pedagogisk forskning mellan 1988–1992. Studien visar på två utvecklingstendenser inom pedagogisk forskning. För det första att de flesta avhandlingarna rört frågor gällande ramfaktorer medan få har haft fokus på vad Eklund kallar metodisk-didaktiska frågor. För det andra har intresset för experimentella kvantitativa forskningsmetoder varit lågt till förmån för kvalitativa metoder. Även Lidegran och Broady (2003) har genomfört en inventering av forskning och forskarutbildning, avgränsad till Uppsala universitet och till vad de bedömt vara relevant forskning för lärarutbildningen. De noterar två principer för forskning inom vad de definierar som utbildningsvetenskap: dels forskning som skapar kunskap om bildning, utbildning, undervisning, fostran och lärande, dels forskning om områden centrala i yrkesutbildningen till lärare.

Flera artiklar och rapporter om Pedagogiskt arbete har utkommit, som ett led i formeringen av det nya ämnet, exempelvis med utgångspunkt i forskarskolan i Pedagogiskt arbete (Erixon & Kallos, 2005) eller gällande etablerandet av ämnet på enskilda lärosäten såsom Linköpings universitet (Hultman & Martinsson, 2005) och Göteborgs universitet (Runesson & Rönnerman, 2008). Pedagogiskt arbete har även, som en av tre forskarskolor, ingått i en kartläggning inom det utbildningsvetenskapliga området (Rönnerman & Langelotz, 2015). De övriga två forskarskolorna var nationella Forskarskolan i naturvetenskapernas och teknikens Didaktik och Forskarskolan Centrum för Utbildningsvetenskap och Lärarforskning. Resultatet från den sistnämnda kartläggningen visar att samtliga skolformer, framför allt grund- och gymnasieskola, inom det svenska skolväsendet samt högre utbildning finns representerade i de avhandlingar som är framlagda inom forskarskolorna. Tre huvudkategorier framträder i Rönnermans och Langelotz kartläggning, peda-

gogisk praktik, undervisningspraktik och övrig praktik. Metodmässigt har denna kartläggning fått betydelse för föreliggande studie.

Även i våra nordiska grannländer finns en strävan att forskningsbasera lärarutbildningen. I Norge har liknande strategier som de svenska valts och utvärderingen av den norska motsvarigheten till Nationella forskarskolan i Pedagogiskt arbete, Nasjonal forskerskole for lærerutdanning (Nordiskt forskningsråd, 2013, 2021) visar många gemensamma drag med den svenska utvecklingen. I Finland har utgångsläget varit ett annat eftersom lärarutbildningen sedan tidigare innefattar en masterexamen (Eklund, Aspfors & Hansén, 2019).

Frågor sällan behandlade inom utbildningsvetenskaplig forskning

Flera forskare inom utbildningsvetenskap ger uttryck för vilka områden och frågeställningar som fram till 2000-talet inte varit väl utforskade och ger förslag på hur kommande forskning kan ta sig an dessa. Undervisning är en komplex verksamhet och för att studera den behövs, enligt Liberg (2006), teorier från olika discipliner samt ett fokus ur ett vidare samhällsperspektiv. Dessutom, menar Carlgren (2006), kan forskningen inte enbart komma med det rätta svaret, om den ska kunna bidra till en forskningsbaserad kunskap. Det behövs studier av vad som pågår i skola och förskola i nära anslutning till pedagogernas arbetsuppgifter och med utgångspunkt i pedagogernas frågor. Även Halldén (2006) anser att det främst är genom praktikinära forskning bidrag till läraryrkets kunskapsbas kan utvecklas. Det är inte enbart pedagogen som bör komma till tals, utan alla personer som tillsammans utformar den pedagogiska praktiken, hävdar Halldén.

Vidare har det funnits få studier om olika uttrycksformer som samtal, litteratur, bild, film och dans och deras betydelse för skapande av mening (Liberg, 2006). Det handlar alltså om hur ett innehåll kan gestaltas på annat sätt än genom ett verbalt språk. Andra sparsamt utforskade områden är vilka olika innehåll som skapas i förhållande till de fysiska och materiella förutsättningarna som lokaler, bibliotek, läromedel och teknisk utrustning utgör. Carlgren (2006) saknar studier som inte utgår från utbildningspolitiska beslut och föreställningar om hur skolan borde vara. Innehållet i skolans ämnen bör problematiseras i stället för att tas för givna. Även forskning om lärande i vid mening som uttrycks i skolans läroplaner bör fokuseras; som exempelvis att tolka symboler eller att vara historiskt medveten. Tallberg Broman (2002) menar att det finns ett behov av ämnesdidaktisk forskning i mycket vid mening, forskning gällande inkludering i förskoleverksamhet och forskning med fokus på skolans alla ämnen och med ett problematiserande klass-, genus- och etnicitetsperspektiv.

ANALYS

De läsningar av avhandlingar som legat till grund för denna artikel kan i ett första steg beskrivas som en litteraturgenomgång. Avsikten har varit att omfatta samtliga doktorsavhandlingar som lagts fram inom forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete från dess start och fram till maj 2015. Även andra avgränsningar har gjorts. Vi har valt att inte inkludera licentiatavhandlingar, för att göra området mera hanterbart. Sökningar har gjorts i databasen SwePub genom att använda sökorden pedagogiskt arbete + doktorsavhandling + årtal. I de fall det varit svårt att identifiera inom vilket forskningsämne avhandlingar lagts fram har sökningar gjorts i lärosätens databaser och enskilda avhandlingar samt medföljande spikblad har lästs igenom.

De utvalda avhandlingarna har granskats och kategoriserats upprepade gånger och av båda forskarna för att vinna ökad tillförlitlighet. Sammanställningen har i ett första steg rört mera kvantitativa bakgrundsuppgifter såsom inom vilka lärosäten forskarutbildningsämnet funnits, vilka årtal avhandlingarna lagts fram, om de är monografier eller sammanläggningsavhandlingar, författarnas kön samt vilket språk de skrivits på. Vidare har en sammanställning gjorts av vilka verksamheter som studerats samt vilka personer som på olika sätt kommit till tals i studierna. Slutligen har en sammanställning gjorts av vilka syften, frågeställningar, teorier och metoder som beskrivs och/eller har använts i avhandlingarna. Den sistnämnda har följts av kategoriseringar och djupare analyser i sökandet efter det vi valt att kalla kunskapsintressen.

Begreppet kunskapsintresse har varit vägledande för utformandet av den metateoretiska delen av studien. Utgångspunkten är att en avhandlings kunskapsintresse visar sig i valet av forskningsfrågor, syfte, metod samt teoretiska utgångspunkter. Syften och forskningsfrågor har analyserats med hjälp av ett kategoriseringsverktyg utvecklat av Rönnerman och Langelotz (2015), för att identifiera avhandlingarnas innehållsliga inriktning. När det gäller vilka teoretiska traditioner som varit ledande för avhandlingsprojekten har Nilholms (2017) distinktioner mellan funktionalism, tolkningsperspektiv och kritiskt perspektiv varit vägledande. För bestämmandet av de teoretiska traditionerna har även avhandlingarnas metodval haft betydelse, förutom teorival. Dessutom har valda metoder för empiriinsamling kategoriserats i sig. De två analysverktygen fordrar ytterligare beskrivning.

Analys av avhandlingarnas innehållsliga inriktning

I arbetet med att bestämma avhandlingarnas innehållsliga inriktningar har vi anpassat och tillämpat ett kategoriseringsverktyg som utvecklats av Rönnerman och Langelotz (2015). Kategoriseringen bygger på att syften och frågeställningar säger något om forskningens fokus, vilket leder till tre tema-

tiska inriktningskategorier, *Den pedagogiska praktiken*, *Undervisningspraktiken* och *Övrig praktik*. När vi talar om *Den pedagogiska praktiken* omfattar denna praktikens "aktörer" med underkategorierna Lärarprofession (där vi även inkluderar lärarutbildare) samt Elev, Verksamhet och Skolämne. Inriktningskategorin *Undervisningspraktik* omfattar vad som händer mellan "aktörerna" och innehåller underkategorierna Allmän didaktik, där vi även lagt till allmän didaktik gällande lärarutbildning, Ämnesdidaktik och Metoder för undervisning och lärande. Till kategorin *Övrig praktik* har vi fört studier som inte är genomförda i skolkontext eller i Sverige. Denna saknar underkategorier. För en mer utvecklad beskrivning hänvisas till Vetenskapsrådets rapport *Lärares frågeställningar genererade ur utbildningspraktiker*, av Rönnerman och Langelotz (2015).

Analys av teoretiska traditioner

De övergripande teoretiska antaganden som görs i avhandlingarna har kategoriserats med ledning av Nilholms (2017) Systematic Mapping and Analysis of Research Topographies (SMART). Nilholm bygger i sin tur SMART på bland annat Habermas (1986, refererad i Nilholm 2017) distinktioner mellan olika teoretiska traditioner. Det har inneburit att de teoretiska perspektiv och utgångspunkter som använts i avhandlingarna kategoriserats i tre övergripande teoretiska traditioner; *Den funktionalistiska*, *Den tolkande* och *Den kritiska traditionen*. Dessa traditioner styrs av skilda kunskapsintressen och anger något om vilka möjligheter det finns att införskaffa kunskap om världen, vilket även avspeglas i val av forskningsmetoder.

Enligt vår tolkning ligger den funktionalistiska traditionen nära naturvetenskapernas strävan att finna lagbundna samband mellan orsak och verkan. Det finns ett intresse för mätbarhet och effekter och en strävan att förklara ett fenomen med hänvisning till fenomenets verkan. Inom den funktionalistiska traditionen återfinns ett brett spektrum av teorier och avgörande för kategoriseringen har varit hur teorierna används. I avhandlingarna har det framför allt handlat om designexperiment.

Inom den tolkande traditionen finns ett intresse för att förstå innebörder, livsvärlden och den levda erfarenheten. Hänsyn tas till den kontext vari det tolkande har sin förankring. Till denna tradition för vi exempelvis hermeneutik, fenomenologi och sociokulturella perspektiv.

Slutligen, inom den kritiska teorin återfinns samhällskritiska studier som försöker synliggöra ideologiska missförhållanden, maktordningar, samhällsstrukturer och de politiska projekten. Helheter demonteras till delar och vi associerar till marxistiska inriktningar och Frankfurtskolan. Här återfinns exempelvis studier som använder sig av läroplansteori, genusteori och intersektionalitet.

För att utröna inom vilken teoretisk tradition en avhandling befinner sig har det inte varit tillräckligt att enbart se till teorikapitel och de teorier som presenteras däri. Det har även handlat om att se vilka forskningsfrågor som ställs, vilka metoder som används och vilka kunskapsanspråk som görs. Ofta anges flera teoretiska perspektiv inom en och samma avhandling och det förekommer att dessa har sitt ursprung inom olika teoretiska traditioner. I sådana fall har sammanvägningen av avhandlingens inriktning i sin helhet tillsammans med det teoretiska perspektiv som varit dominerande och verkligen tillämpas fått vägleda kategoriseringen. Detta har gjort att avhandlingar som delvis, men i mindre grad, använt sig av exempelvis Foucaults diskursteorikunnat klassificeras som tillhörande en tolkande tradition eller att avhandlingar med mindre inslag av sociokulturell teori bedömts tillhöra en kritisk tradition.

RESULTAT

I det här avsnittet redogörs inledningsvis för vilka utbildningsverksamheter som finns representerade i Pedagogiskt arbetes första 112 avhandlingar. Därefter analyseras och beskrivs avhandlingarnas innehållsliga inriktningar och teoretiska traditioner.

Röster hörda inom Pedagogiskt arbete

Huvuddelen av avhandlingsstudierna har genomförts inom utbildningsverksamhet, från förskola till högre utbildning, och endast sex studier saknar sådan koppling. Mest representerad är grundskolan, i vilken närmare hälften av studierna är genomförda följt av gymnasieskolan som studeras i en fjärdedel och förskolan i en sjundedel av avhandlingarna. Minst antal studier är genomförda inom Vuxenutbildning, fritidshem och särskola (som från och med juli 2023 benämns anpassad grund- och gymnasieskola). I sammanställningen redovisas lärarutbildning separat från universitet/högskola med anledning av att lärarutbildning har en tydlig koppling till skolans pedagogiska arbete. Av tabell 1 framgår fördelningen av genomförda studier mellan olika skolformer. I ett fåtal avhandlingar har studierna genomfört i flera skolformer. I dessa fall har avhandlingen förts till den skolform som dominerar studien.

Det finns även skolformer som inte blivit föremål för någon av studiernas uppmärksamhet. Här kan sameskolan, specialskolan och folkhögskolan nämnas. Dessa är dock jämförelsevis mindre omfattande skolformer än exempelvis den obligatoriska grundskolan och (näst intill obligatoriska) gymnasieskolan.

Tabell 1.*Antal avhandlingsstudier genomförda i olika skolformer*

Skolform	Förskola	Fritidshem	Grundskola	Gymnasieskola	Särskola	Vuxenutb.	Lärarytb.	Universitet	Annat
Antal studier	17	1	49	25	1	2	5	6	6

Framför allt är det pedagoger, såsom förskollärare, grundlärare och gymnasielärare, som i studierna observerats eller fått tillfälle att delge sina erfarenheter och uppfattningar genom intervjuer och samtal. Grundlärare har deltagit i flest studier medan knappt hälften så många studier har lyft fram förskolans eller gymnasieskolans pedagoger. Även barns, elevers och studenters röster har hörts i studierna och framför allt gäller detta på grundskole- och gymnasienivå, följt av förskolestudier, vilket framgår av tabell 2. Till kategorin beslutsfattare har vi räknat skolledare samt personer på ledande befattningar på huvudmannanivå och ett femtontal studier har innefattat denna grupp, ofta i kombination med pedagoger. Många av de 112 avhandlingsstudier har omfattat flera aktörer.

Tabell 2.*Aktörer i fokus för avhandlingsstudierna*

<i>Antal studier inom respektive skolform/ aktörer i fokus</i>	<i>Barn/ elever / studenter</i>	<i>Pedagoger</i>	<i>Beslutsfattare</i>	<i>Föräldrar</i>
<i>Förskola</i>	10	15	3	2
<i>Fritidshem</i>	-	1	-	-
<i>Grundskola</i>	28	36	6	2
<i>Gymnasieskola</i>	16	14	5	-
<i>Vuxenutbildning</i>	1	1	-	-
<i>Lärarytbildning</i>	3	3	1	-
<i>Universitet</i>	6	4	-	-
Totalt antal studier	64	74	15	4

Föräldrar/vårdnadshavare utgör således den grupp som mer sällan kommit till tals i studier inom Pedagogiskt arbete och återigen, aktörer från exempelvis sameskolan, specialskolan och folkhögskolan finns inte representerade.

Avhandlingarnas kunskapsintressen

I genomgången av de 112 avhandlingarna har begreppet kunskapsintresse varit vägledande och riktat uppmärksamheten mot avhandlingsprojektens innehållsliga inriktningar och mot deras bärande teoretiska traditioner.

Innehållslig inriktning

Kunskapsintresset gör sig gällande redan i valet av forskningsfrågor och syftesformulering, det vill säga vad för slags kunskap som söks och om vad. Även frågeställningarna anger vad som ligger inom avhandlingsarbetets intresseområde och ger därmed även en fingervisning om vad som ligger utanför. I tabell 3 ges en översikt över antal avhandlingar som kategoriserats inom respektive innehållslig inriktning och dess underkategorier, vilket närmare förklaras i efterföljande text.

Tabell 3.

Avhandlingarnas innehållsliga inriktningar

Pedagogisk praktik		Undervisningspraktik		Övrig praktik	
<i>Lärarprofessionen</i>	22	<i>Allmändidaktik</i>	9	<i>Övrig praktik</i>	4
<i>Elev</i>	11	<i>Ämnesdidaktik</i>	15		
<i>Verksamhet</i>	16	<i>Metoder för undervisning och lärande</i>	16		
<i>Skolämne</i>	10				
<i>Värdegrund och etiska relationer</i>	9				
Totalt antal studier	68	Totalt antal studier	40	Totalt antal studier	4

Pedagogisk praktik

Merparten av avhandlingarna (68 st.) studerar den *Pedagogiska praktiken*. Framför allt har underkategorin *Lärarprofessionen*, hur förskollärare, lärare och lärarutbildare ser på och talar om sitt uppdrag, funnits i fokus i en rad avhandlingar (22 st.). Studierna rör lärares yrkesidentitet och profession i förhållande till förändrade villkor, lärares kompetensutveckling och kollegial handledning. Andra inriktningar behandlar lärares tal om genus och det som benämnts den mångkulturella skolan. Även relationen till eleven och uppdraget att möta alla elever har studerats ur ett lärarperspektiv liksom lärarrollen i förhållande till vuxna elever, såsom inom vuxenutbildning.

Inom underkategorin *Verksamhet* återfinns avhandlingar (16 st.) vars intresse riktats mot hur övergripande policy och politiska beslut på överstatlig,

statlig och kommunal nivå påverkar olika utbildningsverksamheter såsom lärarutbildning, skola och förskola. Den yttre styrningen har satts i relation till försöksverksamhet med timplanebefriade skolor, införandet av entreprenörskap i skolan och Bolognaprocessens betydelse för lärarutbildningen. Även hur skolan organiseras gällande årskurser och övergången från förskoleklass till årskurs ett återfinns inom denna underkategori.

När den innehållsiga inriktningen behandlar eleven som aktör och hur denne uppfattar och beskriver sin skolsituation utgör identitetsskapande, inflytande över undervisningen, språkbruk, normer och handlingsutrymme centrala aspekter. I denna underkategori, som benämns Eleven (11 st.) har påfallande många studier genomförts på gymnasienivå (7 st.) och särskilt gymnasiets yrkesförberedande program (4 st.) såsom fordonsprogrammet och med särskild uppmärksamhet på pojkar. Ett fåtal har uppmärksammat yngre elever. Som exempel på det senare kan nämnas en studie av hur barn i förskolan sinsemellan konstruerar kulturell mångfald.

Ett tiotal (10 st.) avhandlingar har syftat till att skapa kunskap om Skolämnen, hur de utvecklas, dess roll och uttryck. Inom det estetiska området berörs såväl musik, dans och bild som slöjdamnet. De naturvetenskapliga ämnena och specifikt matematik, samt även teknik, studeras och inom de samhällsvetenskapliga ämnena berörs historia. När det gäller språk är det endast svenskämnets roll och funktion som funnits i fokus. I hälften av avhandlingarna om skolämnen studeras ämnet utifrån någon form av genusperspektiv och begrepp som jämlikhet, maskulinitet och iscensättande av kön används i analysen.

Ytterligare en underkategori samlar avhandlingar som vill skapa kunskap gällande Värdegrund och etiska relationer (9 st.). I dessa avhandlingar undersöks hur förskolans och skolans demokratifostrande uppdrag tar sig uttryck i förskolebarnens agerande, i elevers inflytande och delaktighet i beslutsprocesser samt i hur elever talar om sina rättigheter. Bland äldre elever har uppförandenormer studerats och analyserats ur ett köns- och maktperspektiv. Även hur lärare talar om värdegrundsfrågor, dilemman som uppstår och hur den etiska relationen kommer till uttryck i klassrummet har studerats. Hur den pedagogiska praktikens värdegrundsarbete uppfattas och regleras i förhållande till styrande dokument såsom läroplan och FN:s barnkonvention behandlas liksom intersektionalitet, människors etnicitet, religiositet, sexuella läggning och mångfald.

Undervisningspraktik

Drygt en tredjedel av avhandlingarnas (40 st.) innehållsiga inriktning utgörs av *Undervisningspraktiken*. Framför allt framträder två kategorier; Ämnesdidaktik (15 st.), som innehåller frågor om hur elever skapar mening inom ett av skolans ämnen, hur elever tar ansvar för sitt lärande och hur lärare kan

stödja elevers lärande samt Metoder för undervisning och lärande (16 st.), som utgår från interventioner, learning studies och genomförandet av olika läromodeller.

Studier inom Ämnesdidaktik behandlar framför allt ämnet matematik (6 st.) exempelvis utifrån vilka undervisningsmönster som finns när det gäller elever med matematikproblem, hur olika typer av matematikuppgifter påverkar elevers möjligheter till lärande, hur fortbildning av lärare leder till att de bättre kan stödja elevers lärande i matematik och hur en specifik del av ämnet matematik (andragradsekvationer) gestaltas i klassrumspraktiken. Ett annat område som rönt intresse är ämnen inom naturvetenskaperna (4 st.) som exempelvis elevers lärande vid laborationer i ämnena biologi, fysik och kemi och hur elever och lärare beskriver undervisningen i naturkunskap. Även hur yngre elever skapar mening inom området miljö- och hållbar utveckling har studerats. Ett ytterligare område som förekommer inom Ämnesdidaktik är läs- och skrivundervisning (2 st.), dels vilka möjligheter lärare har att identifiera elevers svårigheter i läs- och skrivprocessen och hjälpa dem framåt, dels bildens betydelse för barns läs- och skrivinläring.

Bland de studier som kategoriserats som tillhörande underkategorin Metoder för undervisning och lärande finns ett antal projekt som fokuserar lärande i förhållande till Information and Communications Technology (ICT) eller lärande med stöd av digitala processer (5 st.). Exempel på detta är hur ICT kan stödja ett antirasistiskt klassrumsarbete i grundskolan, digital dokumentation i arbetsprocessen kring individuella utvecklingsplaner och hur lärare på ett effektivt sätt kan använda digital formativ bedömning inom distansutbildning. Tre av dessa studier riktar intresset mot utbildning på högskolenivå. Vidare finns ett fåtal studier (3 st.) som utgår från variations-teori, så kallade learning studies, där fokus riktas mot skilda sätt för lärare att hantera ett lektionsinnehåll och presentera ett lärandeobjekt samt hur detta påverkar elevers lärande. Några avhandlingar undersöker genomförandet av olika modeller för lärande såsom studentcentrerat lärande och evidensbaserade undervisningsstrategier. Förhållningssätt är av intresse i andra avhandlingar genom exempelvis ett fokus på entreprenöriellt lärande eller det pedagogiska livsförståelsearbetet i särskolan. Förskolan utgör kontexten för några av avhandlingarna där fokus riktas mot skrivprocesser, en intervention gällande pedagogisk beteendeanalys och slutligen rörelse och subjektivitet i förhållande till lärande.

I avhandlingar inom underkategorin Allmän didaktik (9 st.) undersöks i ett fåtal fall (3 st.) specifika elevgrupper, exempelvis hur vuxna illitterata invandrarkvinnor upplever sin lärandesituation, hur skolverksamhet organiseras i särskilda undervisningsgrupper för elever med skolsvårigheter eller hur Montessoripedagogik tillämpas för grundskoleelever i en mångkulturell förort. Andra fokus är villkor för och bedömning av lärande och handlar om hur lärarkunskap bedöms inom den verksamhetsförlagda delen av lärarutbild-

ningen eller hur lärande sker vid bänkkinteraktion mellan lärare och elever i kontexten literacyhändelser. Inom denna underkategori ryms även forskning som relateras till skolans styrdokument, exempelvis kring hur skolans värdegrundsnormer och kritiskt tänkande artikuleras och utmanas inom svenskämnet på gymnasiet, hur de nationella kunskapskraven för skolan förstås dels av lärare, dels av riksdagsledamöter och hur processen att introducera ICT för lärande inom lärarutbildningen relateras till samhällsförändringar, skolpraktiker och styrdokument för lärarutbildning.

Övrig praktik

Inom den sista inriktningskategorin, *Övrig praktik* (4 st.), återfinns slutligen studier som ligger utanför utbildningsinstitutionerna, såsom studier av utbildningspolitiska dokument. Även hur barn och unga upplever och agerar i miljöer utanför skolan tas upp här, exempelvis hur barn hanterar hot och andra negativa fenomen på nätet, ungas övergång från skola till arbetsliv och unga kvinnors berättelser om svåra livshändelser.

Avhandlingarnas teoretiska traditioner

Majoriteten av studierna har, föga överraskande, teoretiskt präglats av *Den tolkande traditionen* (60 st.). Det innebär att studierna ger oss sina förklaringar av fenomen genom att ta hänsyn till och beskriva dem i dess mänskliga, sociala och kulturella sammanhang. Det medför också att kunskapen många gånger är mångtydig och sammansatt. Det har exempelvis handlat om hur lärare förstår ett visst skolämne, hur barn, elever, föräldrar och pedagoger erfar och använder ett digitalt verktyg för utvecklingsplaner eller hur elever beskriver sin skolsituation. I dessa avhandlingar återfinns sociokulturella perspektiv, situerat lärande-traditionen, teorin om praxisgemenskaper och verksamhets-teorin med hänvisningar till Vygotskij, Leontiev och Engeström m fl. En lika stor andel avhandlingar ser livsvärldsontologiska ansatser, fenomenologi och fenomenografi som förklarande, med stöd av exempelvis Marton. Livsberättelser och narrativ, exempelvis utifrån Bauman, förekommer även liksom en variation alltifrån Merleau-Ponty, Butler och Biesta till Giddens och Mead.

Den kritiska traditionen har fått genomslag i något färre avhandlingar (34 st.). Inom denna tradition handlar studierna exempelvis om hur demokratiöstran utvecklas i gymnasieprogram med olika köns- och klassmärkning, om sambandet mellan språk, identitetsskapande och lärande på gymnasieprogram och om motstridigheter i samband med styrning, utveckling och integrering av nya medier i grundskolan. Till den kritiska traditionen har vi även fört avhandlingar vars tongivande teoretiska utgångspunkt rört diskursanalys med hänvisningar till teoretiker såsom Foucault, Fairclough, Bordieu och Deleuze. Vidare återfinns poststrukturalistiska ansatser och maktperspektiv samt

teorier om genus, heteronormativitet och multipla maskuliniteter. De senare med referenser till teoretiker som Butler och Connells. Variationsrikedomen är stor och som ytterligare exempel kan nämnas socialkonstruktivistisk ramfaktorteori, läroplansteori, statsvetenskaplig implementeringsteori, professionsteori och karriärvalsteori.

Minst förekommande till antalet är studier inom *Den funktionalistiska traditionen* (16 st.). I dessa studier återfinns designexperiment och interventionsstudier. Undervisningsmetoder, modeller och verktyg utprövas och utvecklas i relation till ett visst undervisningsämne eller lärandeobjekt. Avhandlingarnas frågeställningar har exempelvis riktat fokus mot elevers lärande i matematik, och specifikt moment såsom andragsgradsekvationer och andragsgradsfunktioner. Forskningsfrågorna har vidare rört försöksverksamhet utan timplan eller olika modeller för kompetensutveckling i förskola och skola. De teoretiska perspektiv som kopplats till den funktionalistiska traditionen är inte specifika för just denna tradition utan förekommer även inom de övriga traditionerna. Ett gemensamt drag är dock att de är tämligen verksamhetsnära. Liksom inom den tolkande traditionen finns variations teorin och fenomenografin representerad även inom de avhandlingar som förts till den funktionalistiska traditionen. I anslutning till detta återfinns åter igen learning studies, med hänvisning till Marton. Andra perspektiv som finns representerade är Brousseaus teori om didaktiska situationer, hermeneutiska perspektiv, sociokulturella perspektiv, verksamhetsteori, objektrelationsteori och motivationsteori (expectancy-value theory of achievement motivation). Tabell 4 ger en översikt över avhandlingarnas teoretiska hemvist.

Tabell 4.

Avhandlingarnas placering inom tre teoretiska traditioner

Teoretisk tradition	<i>Tolkande</i>	<i>Kritisk</i>	<i>Funktionalistisk</i>	<i>Övrigt</i>
Antal studier	60	34	16	2

Som framgår av tabellen har två avhandlingar inte kunnat föras till någon utav de tre teoretiska traditionerna.

Övervägande kvalitativa metoder

Ett sätt att bestämma vilka kunskapsintressen som varit rådande i en avhandling har att göra med vilken eller vilka metoder som valts för empiriinsamling. Empiriskt material till grund för avhandlingsstudierna i Pedagogiskt arbete har till största delen samlats in genom kvalitativa metoder vilket därigenom betonar en vilja att beskriva, förklara, fördjupa och tolka forskningsobjekten. Ofta används en kombination av flera kvalitativa meto-

der, exempelvis fokusgruppintervjuer och videoobservationer eller intervju och insamlade skriftliga elevarbeten. I hela 76% (84 st.) av studierna används intervju eller observation som datainsamlingsmetod och i många fall en kombination av dessa. Några avhandlingar (7 st.) är fallstudier och har därmed som utgångspunkt att söka efter mönster, skapa förklaringar och spåra förändringar över tid. Andra studier (16 st.) har en etnografisk ansats och fokuserar hur studieobjekten förstår och ger världen mening. I dessa avhandlingar står lärare, elever, föräldrar etcetera i fokus. I andra avhandlingar står texter i fokus.

Enkäter har i mindre omfattning använts som undersökningsmetod i studierna (17 st.). Drygt en tredjedel av dessa enkätstudier (6 st.) används för att samla kvalitativ information och något fler studier (7 st.) använder enkät i kvantitativt syfte. Ett fåtal (4 st.) använder enkätstudien som urvalsinstrument för deltagare eller som pilotstudie. I de kvalitativa enkäterna finns ofta både slutna och öppna frågor och de områden som fokuseras är exempelvis hur verktyg såsom digital portfolio eller digitalt utvärderingsinstrument används. Andra söker elevers eller lärares uppfattningar eller erfarenheter, om exempelvis dansundervisning eller inflytande i matematikundervisningen. De kvantitativa enkäter som fokuserar elevers erfarenheter tar även upp frågor om exempelvis musicerande, miljö- och hållbarhet eller erfarenheter av program för formativ bedömning online (formative assessment model).

Dokumentanalyser och textanalyser förekommer i en femtedel av avhandlingarna (22 st.) och i de flesta av dessa i kombination med andra metoder såsom intervjuer och observationer. Ett fåtal av studierna (7 st.) har enbart texter som empiriskt material och i dessa fall består texterna av exempelvis Statens Offentliga Utredningar, läroplaner för skolan, årsberättelser ur Historiska föreningens årsskrift eller Lärarförbundets tidningar.

Relativt få av studierna (9 st.) kan sägas vara interaktiva i betydelsen att skapa en systematisk dialog mellan forskare och aktörer i ett nära samarbete och med en intention att vara reformerande förändringsprojekt. Experiment i form av interventionsstudier (3 st.), där åtgärder genomförs för att därefter undersöka effekten av dessa, är än mer sällsynta.

FORMERING AV DET UNGA FORSKARUTBILDNINGSSÄMNET PEDAGOGISKT ARBETE

I föreliggande artikel har formerandet och etablerandet av forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete behandlats genom att de 112 första avhandlingarna kartlagts och analyserats. Kartläggningen visar att antalet framlagda avhandlingar fram till 2015 var i genomsnitt 12 avhandlingar per år. Under följande sex år, fram till 2021 har genomsnittet varit något lägre, 8,5 avhandlingar per

år och fortsatt flest vid Umeå universitet, Karlstad universitet och Linköpings universitet. Nationellt handlar det om 166 avhandlingar fram till 2021. Antalet avhandlingar säger endast något om förekomsten av forskarutbildning i Pedagogiskt arbete på landets lärosäten, inte hur etablerat ämnet är i betydelsen erkänt och vedertaget. En fullödigare bild skulle erhållas om även antal publikationer och antal docenter och professorer i Pedagogiskt arbete sammanställdes över tid, vilket dock ligger utanför denna studies avgränsningar. Den tämligen stadiga produktionen vid Umeå, Karlstads och Linköpings universitet antyder dock att ämnet etablerats. Kartläggningen visar vidare att en avhandling i Pedagogiskt arbete vanligen varit en monografi som är skriven på svenska av en kvinna och baserad på en kvalitativ studie. Huvuddelen av lärosätena har haft genomgången lärarutbildning eller motsvarande samt ett par års yrkeserfarenhet som ett särskilt behörighetskrav för doktorandstudier inom Pedagogiskt arbete, vilket gör att vi till ovanstående beskrivning även kan tillägga att den typiska avhandlingen skrivits av en doktorand förtrogen med skola och utbildning.

Förutom att lärarutbildning som särskilt behörighetskrav varit en strategi för att knyta forskning och skola närmare varandra reser det frågor om vilken typ av forskning som genereras. Doktorandens förförståelse blir något centralt att diskutera, och görs också så i många enskilda avhandlingar, men är även intressant som fenomen inom forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete. Förförståelse är betydelsebärande inom samhällsvetenskapliga och humanistiska studier i stort, och kan inom Pedagogiskt arbete sägas vara en del i en strategi för att uppnå forskning relevant för lärarutbildning och skolverksamhet. Det som studeras och uppfattas innehåller dock ofrånkomligen tolkningar. Den förförståelse som å ena sidan kan ge större insikt genom att finare nyanser kan uppfattas och som dessutom kan ge tillträde till praktiken, kan å andra sidan bidra till att skymma sikten. Doktoranden har som tidigare lärare socialiserats in i skolans kultur och uppfattar den därför på ett sätt som antagligen inte skulle ha gjort annars. Detta reser obesvarade frågor om i vad mån doktoranderna förmår göra det bekanta obekant. Forskningens krav på systematik, bevisföring och kritisk kollegial granskning blir här, liksom i all forskning, central.

Pedagogiskt arbetes inrättande kan sägas kugga in i den alltmer aktualiserade diskussionen om och realiserandet av praktikinära forskning. Begreppet praktikinära forskning används ofta synonymt eller med liknande betydelse som samverkansforskning och förväntas generera kunskap som har direkt nytta och användbarhet i verksamheten. Under de två senaste årtiondena har praktikinära forskning återkommande behandlats i statliga utredningar (SOU 1999:63; SOU 2018:19), rapporter (Vetenskapsrådet, 2023) och forskning (Carlgren, 2006; Edwards-Groves & Rönnerman, 2022). Flera initiativ för att möjliggöra och finna former för praktikinära forskning har tagits genom exempelvis Skolforskningsinstitutets utlysningar av forskningsmedel och den

nationella försöksverksamheten Utbildning, Lärande, Forskning (ULF) (Jarl & Taube, 2020). Under år 2020 bjöd tidskriften *Pedagogisk forskning i Sverige* in till nationell debatt på temat Praktikinära forskning – ett paradigmskifte på gång. Om utvecklingen kan beskrivas i termer av paradigmskifte är Pedagogiskt arbete, på ett plan, en del i detta skifte. Majoriteten av de avhandlingsprojekt som granskas i denna artikel visar på olika grader av samverkan i betydelsen att forskningen handlat om, genomförts i eller genomförts med olika skolformer och dess aktörer. Härigenom kan de initiala intentionerna som legat till grund för forskarutbildningsämnet sägas vara infriade. Dock är genomslaget för djupare samverkan genom interaktiv forskning, exempelvis aktionsforskning, begränsat. Endast ett mindre antal avhandlingsprojekt har bedrivit interaktiv forskning i den betydelse som tidigare beskrivits, vilket leder till slutsatsen att Pedagogiskt arbete i försumbar grad bidragit till ett paradigmskifte när det gäller att utveckla metoderna för och kunskaper utifrån fördjupad samverkan mellan praktik och forskning.

I avhandlingar framlagda inom Pedagogiskt arbete är, som väntat, grundskolan den mest studerade och representerade skolformen. Närmare hälften av studierna är genomförda i grundskolan följt av gymnasieskolan, som studerats i en fjärdedel av avhandlingarna. Sammantaget är det framför allt pedagoger som kommer till tals i studierna, vilket innebär att de lärare som doktorerar i hög grad väljer att forska om sitt eget skrå. Genom observationer, samtal och intervjuer är det pedagogernas perspektiv som lyfts fram, hur de talar om sin profession, sina erfarenheter och hur de genomför sin undervisning. De kunskapsanspråk som görs rör framför allt lärarprofessionen, lärares möte med eleven och lärares yrkesidentitet. Lärarprofessionen står i fokus i ungefär lika många avhandlingar som både eleven och skolämnen tillsammans.

I studierna har även barn och elever kommit till tals genom intervjuer och enkäter. Vårdnadshavare är däremot en grupp som knappast alls finns representerad. Detta ska ses i förhållande till att vårdnadshavare fått ett utökat rättighetsutrymme att bestämma över de egna barnens skolval och utbildning. Den förändrade relationen mellan vårdnadshavare och skola, i och med marknadsanpassningen av skolan, har således inte gjort avtryck i val av forskningsfokus (jfr Sjögren, 2011). Inte heller när det gäller förskolans och skolans kärnverksamhet, det vill säga den pedagogiska praktiken och undervisningspraktiken, har vårdnadshavares uppfattningar undersökts.

För att utröna avhandlingarnas kunskapsanspråk, och i förlängningen vilken kunskapsproduktion Pedagogiskt arbete bidrar med, har avhandlingarnas innehållsliga inriktning analyserats. Resultatet visar att när avhandlingarnas innehållsligt inriktas mot skolämnen har framför allt estetiska ämnen studerats. I en tidigare forskningssammanställning av Liberg (2006) framkom att vissa skolämnen sällan studeras, och ett sådant ämne är estetiska ämnen. Pedagogiskt arbete har således delvis lyckats fylla detta glapp. Där-

emot kan konstateras att språk inte uppmärksammats i särskilt hög grad inom Pedagogiskt arbete. Skolämnet engelska har inte studerats i någon av avhandlingarna och inte heller moderna språk, modersmål eller svenska som andraspråk. Detta ska förstås i förhållande till att vissa skolämnen kan studeras inom ett flertal forskarutbildningsämnen, i detta fall exempelvis inom språkdidaktik, medan andra skolämnen inte har samma möjlighet. Ovanstående tyder på att Pedagogiskt arbete som forskarutbildningsämne bidrar till att utjämna skillnader när det gäller tillgång till forskningsresurser och i förlängningen skolämnens vetenskapliga förankring.

Det statliga uppdraget till skolhuvudmän och förskolor och skolor att organisera och genomföra utbildning, vilande på nationella styrdokument, tolkas och genomförs av olika skolformer på lokal nivå. Många av avhandlingarna i Pedagogiskt arbete beskriver detta som bakgrund eller utgångspunkt för en studie. I några avhandlingar står styrdokumentet även i förgrunden, genom dokumentanalyser. Att flertalet avhandlingar tar hänsyn till styrdokumentet medan ett fåtal studerar dem mer explicit skiljer sig från 90-talets utbildningsforskning, där ramfaktorer stått i fokus i en majoritet av avhandlingarna (jfr Eklund, 1995). Den innehållsliga inriktningen inom Pedagogiskt arbete handlar om att förstå och förklara det pedagogiska inre arbetet, men inte i första hand i ljuset av de yttre begränsningar som skolan som organisation innebär eller de villkor den statliga styrningen medför. Detta kan dock inte ses som något specifikt för Pedagogiskt arbete. Generellt tycks ramfaktorteoretiska studier ha minskat inom utbildningsvetenskap.

I föreliggande artikel har även avhandlingarnas teoretiska hemvist setts som förklarande för de kunskapsanspråk som görs inom Pedagogiskt arbete. Inom det utbildningsvetenskapliga forskningsfältet, vilket innefattar Pedagogiskt arbete, finns en bredd när det gäller teoretiska traditioner. Eftersom studieobjektet, eller "verkligheten", kan tolkas utifrån ett flertal olika perspektiv och därigenom ge oss olika förklaringar får valet av teoretiska utgångspunkter eller perspektiv betydelse för det kunskapsfält som utvecklas. Så även inom Pedagogiskt arbete. Samtidigt som en doktorand i sin studie väljer vissa perspektiv väljer denne även bort andra perspektiv och förklaringar, explicit eller implicit grundade i epistemologiska och ontologiska antaganden. I merparten av avhandlingarna i Pedagogiskt arbete ingår specifika teorikapitel i vilka teoretiska perspektiv och utgångspunkter redovisas. Endast två av 112 avhandlingar har inte kunnat tillskrivas någon uttalad teoretisk tradition. Analysen visar att det inte finns någon bestämd teoretisk hemvist inom det unga forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete utan i stället en öppenhet och ett prövande. Som tidigare nämnts förekommer det att teorier från olika traditioner tillämpas i en och samma avhandling. Detta kan å ena sidan ses som en vilja att skapa bred förståelse för ett mångfacetterat studieobjekt och utmana fasta forskningsstrukturer, å andra sidan, om hänsyn tas till epistemologiska antaganden, kan de valda teorierna inbegripa principiella anspråk som

gör dem svårförenliga. Hur detta hanterats i de enskilda avhandlingarna ligger utanför föreliggande studie.

Fler än hälften av avhandlingarna befinner sig inom den tolkande traditionen vilket kan relateras till den målsättning som funnits inom Pedagogiskt arbete gällande att skapa högre grad av förståelse för den komplexa skolverkligheten. I avhandlingar inom den tolkande traditionen ges dock sällan förklaringar till generella företeelser eller generellt tillämpbara svar på skolans frågor. Endast 16 avhandlingar har klassificerats till den funktionalistiska traditionen. I dessa studier återfinns designexperiment och interventionsstudier. Det låga antalet studier inom funktionalistisk tradition tycks kvarstå på liknande sätt som Eklund (1995) beskriver för 80-talet inom pedagogisk forskning.

Forskningsämnet Pedagogiskt arbete är således en av flera satsningar som gjorts inom utbildningsvetenskap de senaste decennierna (Burman m.fl., 2018) och kan även relateras till en tid när ökad uppmärksamhet riktats mot praktikinära forskning. Formeringen av det fortfarande unga forskarutbildningsämnet kan delvis beskrivas som styrd, genom styrdokument, särskilda behörighetskrav och inom de normer och värderingar som förknippas med vetenskaplig verksamhet, men också öppen för prövande och pluralism. Framträdande är ett praktikinära och kvalitativt kunskapsintresse som lyfter fram lärarprofessionen och som bidrar till en forskningsbas för fler skolämnen. Artikeln bidrar dessutom till att synliggöra vad som inte studerats och så här långt ligger utanför Pedagogiskt arbetes kunskapsintresse.

NOTER

¹ Lärosäten som haft doktorander inom forskarutbildningsämnet Pedagogiskt arbete samt antal avhandlingar som lagts fram vid varje lärosäte fram till och med den 22 maj 2015, och därmed ingår i studien: Umeå universitet (53), Linköpings universitet (16), Karlstads universitet (14), Göteborgs universitet (9), Högskolan i Borås*/Göteborgs universitet (4), Högskolan Kristianstad*/Umeå universitet (4), Jönköping University (3), Högskolan Dalarna*/Umeå universitet (2), Högskolan i Borås*/Umeå universitet(1), Stockholms universitet*/Umeå universitet (1), Malmö högskola*/Umeå universitet (1), *Högskolan Kristianstad/Karlstads universitet (1), Högskolan Kristianstad*/Malmö högskola (1), Linnéuniversitetet*/Göteborgs universitet (2). (*Lärosäten som inte haft egen examensrätt har samverkat med lärosäte som har rätt att utfärda examen. Högskolan Dalarna har efter denna sammanställning, år 2017 erhållit forskarutbildningsrättigheter inom Pedagogiskt arbete).

²Den sista avhandlingen som finns medräknad i studien lades fram 22 maj 2015 vid Umeå universitet. Under den resterande delen av 2015 framlades 3 avhandlingar ytterligare (ljusgrå markering i stapeldiagrammet). Mellan 2016–2021 har ytterligare 51 avhandlingar i Pedagogiskt arbete godkänts, fördelat enligt följande: 2016 (8 st.), 2017 (14 st.), 2018 (5 st.), 2019 (9 st.), 2020 (6 st.) samt 2021 (9 st.).

REFERENSER

- Arreman, Inger (2002). Pedagogiskt arbete: en social konstruktion för att fylla en social funktion. *Tidskrift för lärarutbildning och forskning*, 1-2, 39-56. https://www.umu.se/globalassets/organisation/utan-fakultetstillhorighet/lararhogskolan/forskning/publikationer/tidskrift-for-lararutbildning/2002/lofu_1-2_2002.pdf
- Burman, Anders, Daniel Lövheim, & Ringarp, Johanna (2018). *Utbildningsvetenskap: Vittnesseminarium om ett vetenskapsområdes uppkomst, utveckling och samtida utmaningar*. Södertörns högskola.
- Carlgren, Ingrid (2006). Utbildningsvetenskap - en vetenskap om utbildning eller den vetenskap utbildningen behöver? I Bengt Sandin, & Roger Säljö (Red.), *Utbildningsvetenskap - ett kunskapsområde under formering* (s. 328-354). Carlsson Bokförlag.
- Carlgren, Ingrid (1999). Professionalism and teachers as designers. *Journal of Curriculum Studies*, 31(1), 43-56. <https://doi.org/10.1080/002202799183287>
- Edwards-Groves, Christine, Rönnerman, Karin (2022). Action Research conceptualised in seven cornerstones as conditions for transforming education. *IJAR – International Journal of Action Research*, 18(2), 116-133. <https://doi.org/10.3224/ijar.v18i2.03>
- Eklund, Gunilla, Aspfors, Jessica, & Hansén Sven-Erik (2019). Master´s thesis – a tool for professional development? Teachers´ experiences from Finnish teacher education, *Nordisk tidskrift för utdanning og praksis* 13(2), 76-92. <https://doi.org/10.23865/up.v13.1973>
- Eklund, Harald (1995). *Pedagogisk forskning under en femårsperiod. En studie av innehåll och forskningsmönster i svenska doktorsavhandlingar under åren 1988 - 1992*. Linköpings universitet: Institutionen för pedagogik och psykologi.
- Erikson, Lars (2013). Föräldrassamverkan – en fråga om förtroende och erkännande i ljuset av några principer för relationen mellan föräldrar och skola. *Forskning om Barn og Barndom i Norden*, 31(4), 13-27. <https://doi.org/10.5324/barn.v31i4.3746>
- Erikson, Lars (2004). *Föräldrar och skola* [Doktorsavhandling, Örebro universitet].

- Erixon, Per-Olof, & Kallós, Daniel (2005). Den nationella forskarskolan i pedagogiskt arbete (NaPa). I Per-Olof Erixon (Red.), *Forskningsarbete pågår* (s. 6-10). Umeå universitet.
- Fransson, Karin, & Lundgren Ulf P. (2003). *Utbildningsvetenskap – ett begrepp och dess sammanhang*. Vetenskapsrådet. [https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-
rapporter/2003-03-03-utbildningsvetenskap.html](https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-
rapporter/2003-03-03-utbildningsvetenskap.html)
- Halldén, Gunilla (2006). Utbildningsvetenskap - ett kunskapsområde med relevans för forskningen om små barn, I Bengt Sandin & Roger Säljö (Red.), *Utbildningsvetenskap - ett kunskapsområde under formering* (s. 274-296). Carlsson Bokförlag.
- Hultman, Glenn, & Martinsson, Bengt-Göran (2005). Pedagogiskt arbete - ett nytt forskningsfält vid Linköpings universitet inom det utbildningsvetenskapliga området. I Glenn Hultman & Bengt-Göran Martinsson (Red.), *Pedagogiskt arbete som forskningsfält: Några forskningsinriktningar vid Linköpings universitet* (s. 11-30). Linköping: Skapande Vetande, 2005, 11-30.
- Hultman, Glenn, & Martinsson, Bengt-Göran (2018). Pedagogiskt arbete som tvärvetenskapligt forsknings och utbildningsfält. Exemplet Linköpings universitet. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 23(5), 118- 136. <https://doi.org/10.15626/pfs23.5.07>
- Jarl, Maria, & Taube, Magdalena (2020). Organiserade partnerskap i lärarutbildning lägger grunden för praktikinära forskning. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 25(4), 90-94. <http://10.15626/pfs25.04.07>
- Kallós, Daniel (2009). Varför är det så förtvivlat svårt att bygga upp forskning och forskarutbildning i anslutning till lärarutbildning och pedagogisk yrkesverksamhet? Om myndighetsmissbruk, svek och andra missförhållanden. *Pedagogisk Forskning i Sverige* 14(3), 237–249. <http://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1032/883>
- Liberg, Caroline (2006). Skolan är fattig! – att utforska utbildningsverksamhetens innehåll, I B. Sandin & R. Säljö (Red.), *Utbildningsvetenskap – ett kunskapsområde under formering*. Carlsson Bokförlag.
- Lidegran, Ida, & Broady, Donald (2003). *Forskning och forskarutbildning av utbildningsvetenskaplig relevans vid Uppsala universitet. Inventering våren 2003 på uppdrag av Utbildningsvetenskapliga fakultetsnämnden*. Rapport 2003:2. Utbildningsvetenskapliga fakultetsnämnden, Uppsala universitet. <http://www.skeptron.uu.se/broady/uv/utbvet-invent-030530.pdf>
- Nilholm, Claes (2017). *SMART. Ett sätt att genomföra forskningsöversikter*. Studentlitteratur.
- Norges forskningsråd Rapport 2021:6 *Evaluering av Nasjonal forskerskole for lærerutdanning (NAFOL)* Oslo: Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU)

- Norskt Forskningsråd (2013). *Nasjonal forskerskole for lærerutdanningene (NAFOL). En utvärdering efter halva tiden*. Oslo: Divisjon for samfunn og helse. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1410541/FULLTEXT01.pdf>
- Orlenius, Kennert, & Strömberg, Marianne (2014). Pedagogiskt arbete som vetenskap – förtyligande eller fördjupning? I Monika Vinterek, & Anders Arnqvist (Red.), *Pedagogiskt arbete. Enhet och mångfald* (s. 169-187). Pedagogiskt arbete i Sverige 1 (serie). <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:774917/FULLTEXT01.pdf>
- Prop. 1999/2000:135. *En förnyad lärarutbildning*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/en-fornyad-lararutbildning_GN03135
- Runesson, Ulla, & Rönnerman, Karin (2008) *Pedagogiskt arbete. Ett forskningsämne i utveckling vid IPD*. Göteborgs universitet: IPD-rapport 2008:08. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/22981/1/gupea_2077_22981_1.pdf
- Rönnerman, Karin, & Langelotz, Lill (2015) *Lärares frågeställningar genererade ur utbildningspraktiker*. Delrapport från SKOLFORSK-projektet. Vetenskapsrådet. https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b37/1555424827974/Laerares-fraagestaellningar-genererade-ur-utbildningspraktiker_VR_2015.pdf
- Sjögren, Fredrik (2011). *Den förhandlade makten. Kulturella värdekonflikter i den svenska skolan*. [Doktorsavhandling i Statsvetenskap ,Göteborgs universitet].
- SOU 1999:63. *Att lära och leda - En lärarutbildning för samverkan och utveckling*. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/1999/05/sou-199963/>
- SOU 2018:19. *Forska tillsammans – samverkan för lärande och förbättring*. https://www.regeringen.se/contentassets/1e0e6381c554497ab51eeeb13d36b1ce/sou-2018_19.pdf
- Sundberg, Daniel, & Adolffson, Carl-Henrik (2015). *Att forskningsbasera skolan. En analys av utbildningspolitiska frågeställningar och initiativ över en 20 års period*. Delrapport från SKOLFORSK-projektet. Vetenskapsrådet. https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25a34/1555422926860/Att-forskningsbasera-skolan_VR_2015.pdf
- Tallberg Broman, Ingegerd, Rubinstein Riech, Lena, & Hägerström, Jeanette (2002). *Likvärdighet i en skola för alla. Historisk bakgrund och kritisk granskning*. Skolverket.
- Umeå universitet (2000). Studieplan för forskarutbildning i pedagogiskt arbete vid Umeå universitet. Studieplan fastställd 2000-05-08.
- Vinterek, Monika (2002). Vad är pedagogiskt arbete. Vision och innehåll. *Tidskrift för lärarutbildning och forskning. Umeå universitet*, 1-2, 11-22. https://www.umu.se/globalassets/organisation/utan-fakultetstillhorighet/lararhogskolan/forskning/publikationer/tidskrift-for-lararutbildning/2002/lofu_1-2_2002.pdf

Vetenskapsrådet. (2006) *Utbildningsvetenskap – ett vetenskapsområde tar form*. (16:2006).
<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2006-11-01-utbildningsvetenskap---ett-vetenskapsomrade-tar-form.html>

Vetenskapsrådet (2023). *Forskning av denna världen – praxisnära forskning inom utbildningsvetenskap*.
https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25ad0/1529480531413/Forskning-av-denna-vaerlden_VR_2003.pdf

Ahead of print